

*Božo Repe**

Italijansko-jugoslovanska meja po drugi svetovni vojni: prehodi meje, turizem, nakupovanje, tihotapljenje

Od začetka šestdesetih let dalje se je Jugoslavija močno razlikovala od ostalih vzhodno-evropskih držav. Razlika je bila opazna ne le v političnem sistemu, temveč tudi v osebnem življenjskem standardu, turizmu, potovanjih, nakupovanju v tujini in posnemanju zahodnega življenjskega sloga. Poleg tega je imela Slovenija poseben položaj znotraj Jugoslavije: mejila je na Italijo in Avstrijo, imela močni narodni manjšini v teh dveh državah in bila najbolj razvita in najbolj zahodno usmerjena regija Jugoslavije.¹ To je Sloveniji omogočalo – z izjemo prvih povojnih let – nenehen stik s tema dvema državama in realistično primerjavo njunih relativnih življenjskih standardov.

Italija je bila za slovenski (in jugoslovanski) narod prvo okno v zahodni svet. Nova meja med obema državama je bil določena – v korist Jugoslavije – leta 1947 in je boleče zarezala v življenje ljudi, ki so do takrat živeli skupaj, najprej pod Avstro-Ogrsko in kasneje, med obema svetovnima vojnoma, pod Italijo. V nekaterih primerih je meja potekala med hišami, prečkala vrtove ali celo – kot v primeru vasi Miren – razdelila pokopališče na dva dela. Odnosi z Italijo so ostali napeti do leta 1954, ko je bilo t. i. tržaško vprašanje rešeno z Londonskim memorandumom (delitev Svobodnega ozemlja med Jugoslavijo in Italijo).² Posledično so bila prečkanja meje redka. Le ljudje, ki so živeli v

* dr. Božo Repe, redni profesor, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, bozo.repe@ff.uni-lj.si

- 1 Naj tu omenim, da se je s problematiko slovenskih manjšin v Italiji in Avstriji ter slovensko (jugoslovansko)-italijanskih odnosov in slovensko (jugoslovansko-avstrijskih odnosov dr. Dušan Nečak ukvarjal zelo obširno, v začetku, v zgodnjih sedemdesetih letih, še kot novinar *Dela* in nato kot raziskovalec Inštituta za narodnostna vprašanja in profesor na univerzi. Zato sem za prispevek tudi izbral to tematiko. Članek je sinteza del avtorja in drugih na to temo, ki so navedeni v spisku literature.
- 2 Londonski sporazum (Memorandum o soglasju med vladami Italije, Združenega kraljestva, Združenih držav in Jugoslavije glede Svobodnega tržaškega ozemlja) je mednarodni sporazum, ki je odpravil vojaško upravo v conah A in B Svobodnega tržaškega ozemlja. Podpisali so ga predstavniki Italije, Jugoslavije, Velike Britanije in ZDA dne 5. oktobra 1954 v Londonu. Jugoslavija in Italija sta potrdili obstoječo razmejitev, italijanska civilna uprava je

dvestometerskem pasu ob meji, in t. i. dvolastniki (tj. ljudje, ki so imeli v lasti zemljišča v obeh državah) so smeli prečkati mejo. Slednji so smeli iti po najkrajši poti do svojega zemljišča v drugi državi, vendar niso smeli obiskati večjih vasi ali mest. Kljub strogim nadzorom na obeh straneh meje so ljudje vseeno obiskovali vasi in mesta (na italijanski strani so jih pogosto prepoznavali po njihovih »socialističnih« čevlji ali registrskih tablicah na kolesih). Ker so bili ljudje, ki so živeli ob meji, prvi kupci zahodnih izdelkov, so te izdelke tihotapili v Slovenijo.³

Slika 1: Polnjenje avtomobilskih prtljažnikov po množičnih nakupih v Trstu, foto: Miško Kranjec, 16. april 1977, hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.

Leta 1955 sta Jugoslavija in Italija podpisali sporazum o lokalnem obmejnem prometu, t. i. Videmski sporazum.⁴ To je bil prvi sporazum te vrste, ki sta ga podpisali kapitalistična in socialistična država med obdobjem hladne vojne. Pravica do prečkanja meje je bila razširjena na celotno populacijo, ki je živela ob meji, kar je privedlo do znatnega povečanja števila prehodov meje. Ljudje iz teh regij so bili še posebej navdušeni nad obiskovanjem raznovrstnih sejmov (npr. sejem sv. Andreja v Gorici), kjer so kupovali poceni robo. Eden najpopularnejših artiklov je bila t. i. *bambola* (italijanska punčka) – velika punčka, oblečena v pisano obleko. Takšne punčke so polagali na zakonske postelje kot okras. Ljudje so kupovali tudi konfete (za poroke), žvečilni gumi in tipične italijanske slaščice (tj. panettone, amorette itd.). Roba, ki so jo kupovali na italijanskih

bila razširjena prek celotnega ozemlja cone A, jugoslovanska pa prek celotnega ozemlja cone B. Zajamčena je bila nemotena vrnitev oseb, ki so prej imele pravico do bivanja na ozemljih pod jugoslovansko ali italijansko upravo. Posebni statut je zajamčil nacionalne pravice manjšin na obeh straneh meje. Celotno besedilo je objavljeno v: *Bela knjiga o diplomatskih odnosih*, str. 34–39.

3 ARS, Komite za turizem in gostinstvo (1948/1951); Sekretariat vlade za trgovino in turizem (1962/63); Anketa, ki so jo izvedli študenti Oddelka za zgodovino Filozofske fakulteti v Ljubljani v obmejnem pasu (seminarsko leto 1996/1997); Malnič, *Topografija spomina*, str. 331–346.

4 Videmski sporazum, 20. avgust 1955. Objavljen v: Dodatek uradnega lista FLRJ 3–42, 1957.

stojnicah, je močno vplivala na oblikovanje okusa slovenskih in jugoslovanskih kupcev v petdesetih letih in tudi kasneje.

Ljudje, ki so živeli izven 10-kilometerskega pasu ob meji, so lahko pridobili potni list (bodisi osebnega, družinskega ali skupinskega). Potne liste so izdajali območni oddelki za notranje zadeve in so lahko zavrnilo vlogo za izdajo potnega lista brez dodatne obrazložitve. Potnih listov niso izdajali moškim, ki še niso služili vojaškega roka. Za skoraj vse države je bil zahtevan vizum, poleg tega pa si je moral jugoslovanski državljan priskrbeti tudi garantno pismo iz namembne države. Do začetka šestdesetih let so upravne ovire in nizek življenjski standard preprečevale jugoslovanskim državljanom pogostejše obiske tujine. Njihova potovanja so bila omejena na poslovna potovanja in obiske sorodnikov. Precejšnje število ljudi je mejo prečkalo nelegalno in kasneje emigriralo v prekomorske države.

V drugi polovici petdesetih let pa se je začel razvijati turizem, kar je privedlo do pogostejših obiskov Jugoslavije s strani tujcev. Sredi šestdesetih let se je Jugoslavija odprla svetu in življenjski standard se je občutno zvišal. Potni listi so postali dostopni (z redkimi upravnimi ovirami) večini državljanov, vizumi za sosednje države pa so bili postopoma ukinjeni. Leta 1962 je bil jugoslovanskim državljanom prvič dovoljen legalen nakup tuje valute v vrednosti 15.000 dinarjev (50 US dolarjev), medtem ko so bili višji zneski na voljo le za namene zdravljenja v tujini in udeležbe na mednarodnih srečanjih ter konferencah. Lahko so odprli bančni račun za tujo valuto. Množice so iskale delo v Avstriji in Nemčiji (t. i. gastarbajterji). Med letoma 1964 in 1969 je prek uradov za zaposlovanje 62.347 slovenskih državljanov našlo zaposlitev na Zahodu, še več ljudi pa se je preselilo tja na lastno pest. Domov so se vračali za velike praznike in s seboj prinašali izdelke z Zahoda.

Zahodni nakupovalni trend se je postopoma premaknil od kozmetike, pralnega praška, kavbojk (znani slovenski igralec Janez Hočevar še vedno nosi vzdevek Rifle, ker je bil eden prvih Ljubljčanov, ki je v petdesetih letih nosil kavbojke) in športnih čevljev (ponekod se je zanje še vedno ohranil izraz »superge« po tedanji popularni italijanski znamki) k pralnim strojem, sesalnikom, drugim gospodinjskim aparatom in sčasoma tudi avtomobilom. V tem obdobju so se slovenski proizvajalci in trgovci postopoma začeli prilagajati novim potrebam svojih strank. Gorenje je začelo proizvajati gospodinjske aparate, ki so postali popularni v vzhodnoevropskih državah v letih, ki so sledila, pojavljati pa so se začele tudi samopostrežne trgovine in veleblagovnice. Vendar pa te trgovine niso bile tako dobro založene kot na Zahodu in tudi cene so bile višje. Tako kot drugod po svetu je proti koncu šestdesetih let najstniška generacija sčasoma postala zelo močan segment potrošnikov. Socialistična ponudba blaga ni mogla zadostiti njihovemu povpraševanju po raznovrstnih zvezkih s portreti filmskih zvezd, flomastrih, šolskih torbah, modnih oblačilih, gramofonskih ploščah in podobnih artiklih. Tudi če to ni bilo res, kot v primeru visokokakovostnih slovenskih smučí znamke Elan, so najstniki

pogosto menili, da so socialistični izdelki slabše kakovosti in prisilili starše, da so jim – s svojimi skromnimi socialističnimi plačami – kupovali modne tuje znamke smuči v tujini.

Kar se tiče življenjskega standarda, so se sedemdeseta leta izkazala za najboljša povojna leta za Jugoslavijo (Slovenijo). Liberalna usmeritev šestdesetih let z usmeritvijo na bolj tržni sistem je bila sicer spremenjena, a je uradna politika želela dokazati, da je samoupravni socializem najboljši sistem na svetu. S pomočjo poceni posojil je veliko število Slovencev v sedemdesetih začelo zidati lastne hiše. To se je poznalo tudi pri nakupih v Italiji in Avstriji. Popularni so postali gradbeni materiali, ki so bili boljše kakovosti, cenejši ali pa v Jugoslaviji celo nedostopni. Najpopularnejši artikli, ki so jih kupovali v tujini, so bile kopalniške ploščice, umivalniki, pipe, pohištvo, različna orodja, predvsem za vrtnarjenje, in celo mešalniki za beton. Prisotno je bilo veliko povpraševanje po gospodinjskih aparatih, živilih, žganih pijačah, oblačilih, čevljih (kljub kakovostnim slovenskim izdelkom so italijanski čevlji ostajali še vedno zelo popularni) in artiklih, ki – iz ideoloških razlogov – v Sloveniji niso bili na voljo (oblačila za obhajilo in birmo, venčki, beli čevlji ter torbice itd.).

Slika 2: Z vlakom v Trst. Slovenci so po nakupe v Italijo večinoma potovali z avtomobili, a tudi z vlaki iz Ljubljane. Iz drugih krajev Jugoslavije so zaradi oddaljenosti večinoma prihajali z vlaki, foto: Miško Kranjec, 28. julij 1979, hrani: Muzej novejše zgodovine Slovenije.

Še en fenomen iz sedemdesetih je bil t. i. *Ponterosso*, kjer so prodajali poceni robo in kič. Privabljal je na tisoče jugoslovanskih kupcev, ki so prihajali v organiziranih skupinah z rednimi vlaki, avtobusi in avtomobili iz najbolj oddaljenih krajev države. Kupovali so čisto vse, tudi najbolj ničvredno blago. *Ponterosso* je postal simbol potrošniške miselnosti, prilagojene socialističnim kupcem z malo denarja. Skrivanje nakupov pred cariniki (brezcarinski uvozi so bili omejeni na vrednost 100 dinarjev) je bil eden najljubših jugoslovanskih športov sedemdesetih let ne glede na starost ali spol udeležencev.

Množično nakupovanje v Italiji je bilo tudi posledica t. i. Osimskih sporazumov, ki jih je Italija podpisala z Jugoslavijo (v duhu Helsinške listine) leta 1975.⁵ Jugoslovansko-italijanska meja je postala daleč najbolj odprta meja med socialistično in kapitalistično državo. Leta 1978 je v Tržaški pokrajini mejo prečkalo več kot 40 milijonov ljudi, od tega 21 milijonov s potnimi listi in 19 milijonov z obmejnimi prepustnicami.⁶ Odprti so bili novi mejni prehodi, vendar je kljub temu prihajalo do prometnih zastojev, še posebej med vikendi – ta fenomen se je začel že v šestdesetih. Obmejni pas je bil povečan na 30 km. Prebivalci občine Jesenice, ki je mejila tako na Avstrijo kot Italijo, so imeli lahko celo prepustnice tako za eno kot drugo državo. Oblasti niso bile navdušene nad nakupovanjem v tujini, ker so ljudje tam zapravili veliko denarja.

Po drugi strani pa so tudi tujci nakupovali v Jugoslaviji in kupovali predvsem bencin, meso in drugo hrano, ki je bila tu cenejša. Oblastem pa je bil še pomembnejši ideološki pomen nakupovanja v tujini: kako je mogoče, da ljudje, ki živijo »v najboljšem sistemu na svetu«, hodijo nakupovat v Italijo? Zato so se v časopisih občasno pojavljali članki, ki so kritizirali nakupovanje v tujini in pogosto komentirali, da kapitalistični trgovci izkoriščajo jugoslovanske nakupovalce. Zlasti komunistom in javnim uslužbencem/državnim uradnikom so oblasti svetovale, naj se ne vdajo nakupovalni mrzlici, vendar niso uvedle nikakršnih sankcij ali drugih prizadevanj, da bi zmanjšale nakupovanje v tujini (z izjemo carinskih ukrepov).

V osemdesetih letih je Jugoslavija zapadla v krizo. Življenjski standard se je znižal na raven iz sredine šestdesetih let. Številni izdelki so bili racionirani ali pa celo nedostopni (bencin, olje, pralni prašek, južno sadje). Posledično je bilo nakupovanje v tujini osredotočeno na živila, tako ali tako pa si zaradi naraščajoče stopnje inflacije, ki je sredi osemdesetih let prerasla v hiperinflacijo, jugoslovanski državljani niso mogli privoščiti

5 Helsinška listina je bilo prvo dejanje konference o varnosti in sodelovanju v Evropi, ki je potekala v Helsinkih med julijem in 1. avgustom 1975. Listino je podpisalo petintrideset držav, vključno z ZDA, Kanado in večino evropskih držav (z izjemo Albanije), z željo, da bi izboljšale odnose v Evropi, predvsem med komunističnim blokom in Zahodom. Ta listina je bilo pomembno prizadevanje za zmanjšanje napetosti v času hladne vojne. Ena od desetih točk listine je točka o nedotakljivosti meja, medtem ko sklepna listina določa, da morajo biti meje v Evropi stabilne in da se jih lahko spreminja le na miroljuben način. V duhu te listine sta Jugoslavija in Italija 10. novembra 1975 v Osimu blizu Ancone podpisali t. i. Osimske sporazume. V očeh mednarodne javnosti je šlo za prvo neposredno uresničitev načel Helsinške listine. Sporazumi vsebujejo tri temeljne dokumente: Pogodbo med SFRJ in Republiko Italijo o poteku državne meje in vprašanjih, povezanih z mejo, Sporazum o pospeševanju gospodarskega sodelovanja in Protokol o prosti coni. Gospodarski del sporazumov je potrdila tudi Evropska gospodarska skupnost. Ti sporazumi v prvi vrsti urejajo mednarodno priznane državne meje, ki niso bile določene z Mirovno pogodbo z Italijo, in nadomeščajo Londonski sporazum.

Po osamosvojitvi je Slovenija prevzela obveznosti po mednarodnih sporazumih, ki jih je sklenila bivša SFRJ. V primeru Osimskih sporazumov je Slovenija to storila z izmenjavo not dne 31. julija 1992 v Rimu. Po objavi dokumentov v italijanskem uradnem listu je v Italiji prišlo do določenih protestov in zavračanja pravnega nasledstva Slovenije po teh sporazumih ter zahtev po spremembi sporazumov, kar je bilo v prvih letih po slovenski osamosvojitvi tudi del italijanske politike in dokončno opuščeno šele po Pridružitvenem sporazumu z Evropsko unijo (ki je stopil v veljavo leta 1999).

6 ARS, Gospodarska zbornica (1962/1992).

skoraj ničesar drugega. Geografski položaj Slovenije je njenim državljanom omogočal, da so pomanjkanje kompenzirali s tedenskimi nakupovalnimi izleti v tujino (vseeno pa je bila ponudba v Sloveniji boljša kot drugod po Jugoslaviji). Kupna moč se je izboljšala leta 1990, ko je jugoslovanski predsednik vlade Ante Marković zamrznil tečaj državne valute (dinarja) do nemške marke pri 1 : 7.

Nekaj mesecev so bile slovenske plače na ravni italijanskih in avstrijskih, kar je neposredno vplivalo na nakupovanje čez mejo. Po krizi, ki je privedla do razpada Jugoslavije in posledično do osamosvojitve Slovenije, se je nakupovanje v tujini postopoma normaliziralo. Danes je Slovenija država marketov in nakupovalnih središč, zato nakupovanje v tujini ni več posledica nezadostne ponudbe, temveč stvar nižjih cen in (ali) prestiža.

Slika 3: Manj znana, a prav tako množično obiskana tržnica kot kulturni Ponterosso v Trstu je bila tudi v Trbižu (Tarvisio), kamor so prihajali nakupovat zlasti prebivalci severozahodnega dela Slovenije, a tudi iz notranjosti, zaradi bližine meje in nižjih cen pa tudi Avstrijci. Popularno nakupovalno mesto je bila še Gorica, kamor je prav tako vozil vlak, za nekatere pa tudi Videm (Udine). V Trbižu so bile že v zgodnjih šestdesetih letih tudi trgovine z iskanim tehničnim blagom (pralnimi stroji in drugimi gospodinjskimi aparati, kopalniško opremo, ploščicami ipd.) ter šolskimi potrebščinami. V kriznih osemdesetih letih so za kratek čas trgovine zrasle tudi tik za mejo v Ratečah, prodajali so zlasti kavo, pralne praške in druga živila, po razpadu Jugoslavije so skoraj vse propadle. Foto: Marjan Ciglič, 14. november 1978, hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.

Prečkanja meje, nakupovanje v tujini in potovanja so pomembno vplivala na življenjski slog Slovencev v povojnih desetletjih. Odgovor, ali so pri tem izostrili čut za kakovost, je dvorezen. Vsekakor pa je odprtost države vplivala na domačo proizvodnjo in trgovino, ki sta si prizadevali doseči zahodne standarde. Nakupovanje v tujini je izvajalo dodaten posredni pritisk na politiko, ki je bila – vsaj do neke mere – prisiljena upoštevati želje potrošnikov in ravnati v skladu z njimi. Pri tem je treba omeniti, da je bilo nakupovanje – še posebej v petdesetih letih in v prvi polovici šestdesetih

– omejeno zaradi nizkega življenjskega standarda. Ščasoma se je uveljavil specifičen potrošniški ritual, nekakšna nakupovalna mrzlica, ki ji je podlegla večina Slovencev (in še več Jugoslovanov). Tipična značilnost takšnega odnosa je bila, da ljudje niso kupovali zgolj izdelkov, ki so jih resnično potrebovali. Ko so bili v tujini, so morali »zgrabiti priložnost«, da bi bilo potovanje »vredno njihovega denarja in časa« in so zato kupili vse, kar jim je prišlo pod roke. Ta filozofija se je skladala s prepričanjem, da sta varčevanje in racionalna poraba denarja nesmiselna, saj so verjeli, da mora država svojim državljanom omogočiti službo in stanovanje, poskrbeti za socialo in zdravstvo pa tudi preživljanje prostega časa. V okviru Jugoslavije so bili vsaj na nekaterih področjih Slovenci sicer bolj gospodarni, veliko si jih je npr. kupilo lastna stanovanja ali si zgradilo hiše.

Nakupovalni turizem je le eden od dejavnikov, ki so izoblikovali specifično povojno socialistično potrošniško miselnost v Sloveniji. Njegov vpliv je treba ocenjevati znotraj širšega konteksta skupaj s filmi, glasbo, televizijo, množično motorizacijo, razmahom tujega turizma v Sloveniji in ekonomsko emigracijo. Vse to je privedlo do dejstva, da so Slovenci prevzemali zahodne standarde in vzorce obnašanja, stanovanjske kulture, oblačenja in načina preživljanja prostega časa že vse od »liberalnih« šestdesetih dalje. Od zgodnjih sedemdesetih let dalje so npr. premožnejši že imeli mednarodne kreditne kartice, vključno z American Express. Ljudje so iz socializma vzeli, kar je bilo uporabnega (brezplačno šolanje, dobre zdravstvene storitve, polna zaposlenost), medtem ko so imeli ideologijo, ki je prežemala politične govore, časopisne članke in televizijske novice, za nujno zlo. Zadnji dve desetletji samoupravnega socializma skoraj nihče več ni jemal resno. To je bilo verjetno tudi posledica dejstva, da so se pri nakupih v tujini srečevali tako kritiki režima kot politiki in uradniki.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv vlade Republike Slovenije (ARS):

- Komite za turizem in gostinstvo (1948/1951)
- Sekretariat vlade za trgovino in turizem (1962/63)
- Komite za turizem (1963/1965), Komite za gospodarstvo (1965/190)
- Gospodarska zbornica (1962/1992)

Arhiv Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, Koordinacijski odbor za delavce na začasnem delu v tujini

Filmski viri

Kje je železna zavesa?, dokumentarni film RTV Slovenije, 1959, Arhiv RTV.

Ustni viri

Anketa, ki so jo izvedli študenti Oddelka za zgodovino Filozofske fakulteti v Ljubljani v obmejnem pasu (seminarsko leto 1996/1997).

Tiskani viri

Pariška mirovna pogodba: integralno prevodno besedilo Mirovne pogodbe z Italijo, podpisane v Parizu 10. februarja 1947 in faksimilni kartografski prikaz pogodbeno določenih mej med Italijo, FLRJ in STO. Ljubljana: Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 1997.

Slovenija, Italija. Bela knjiga o diplomatskih odnosih. Ljubljana: Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 1996.

Časopisni viri

Slovenski poročevalec, 1955–1959.

Ljudska pravica 1955–1959.

Delo, 1959–1992.

Tovariš, 1955–1959.

Naša žena, 1955–1960.

Gospodarski vestnik, 1952–1992.

Turistični vestnik, 1947–1992.

Tedenska tribuna, 1955–1960.

Splošna literatura

Hepe, Boštjan et al., *Zgodovina carine na Slovenskem od antike do slovenske osamosvojitve: zgodovinski zbornik ob razstavi o carini na Slovenskem.* Ljubljana: Carinska uprava Republike Slovenije, 2011.

Ilustrirana zgodovina Slovencev. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.

Slovinci skozi čas. Ljubljana: Mihelač, 1999.

Slovenska kronika 20. stoletja 1941–1995. Ljubljana: Nova revija, 1997.

Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, 2. del. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Mladinska knjiga, 2002.

Slovenska zgodovina v besedi in sliki. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003.

Turizem smo ljudje: zbornik ob 100-letnici ustanovitve Deželne zveze za pospeševanje prometa tujcev na Kranjskem, Turistične zveze Slovenije in organiziranega turizma v Sloveniji 1905–2005. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2006.

Zbornik Primorske – 50 let. Koper: Primorske novice, 1997.

Posamični avtorji

Malnič, Andrej, Topografija spomina na novo mejo. *Acta Histrie* 6, 1998, str. 331–346.

Marušič, Branko, *Z zabodnega roba. O ljudeh in dogodkih iztekajočega se stoletja.* Nova Gorica: Branko, 1996.

- Miklavčič-Brezigar, Inga, *Spomini naše mladosti. Etnološki pregled povojnih dogodkov na Goriškem*. Nova Gorica: Goriški muzej, Etnološki oddelek, 1998.
- Nečak, Dušan, Trst, mesto nakupov. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 40 (1), 2000, str. 301–310.
- Pirjevec, Jože in Milica Kacin-Wohinz, *Zgodovina primorskih Slovencev*. Ljubljana: Nova revija, 2002.
- Pirjevec, Jože, »Trst je naš!« *Slovenski boj za morje 1848–1954*. Ljubljana: Nova revija, 2007.
- Režek, Mateja, *Med resničnostjo in iluzijo: slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z informbirojem 1948–1958*. Ljubljana: Modrijan, 2005.
- Širok, Kaja, *Začasna meja: življenje in hrepenenje v coni A: (1945–1947)*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2017.
- Škorjanec, Viljenka, *Osimska pogajanja*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2007 (glej tudi ostala dela iste avtorice o Osimskih sporazumih).
- Troha, Nevenka, *Komu Trst: Slovenci in Italijani med dvema državama*. Ljubljana: Modrijan, 1999.

Od avtorja prispevka

Knjige

- Repe, Božo, »*Liberalizem*« v Sloveniji. Ljubljana: RO ZZB NOV Slovenije, 1992.
- Repe, Božo, *Rdeča Slovenija*. Ljubljana: Sophia, 2003.

Članki

- Repe, Božo, Turizma ni mogoče zavreti, čeprav bi ga prepovedali z zakonom. Franc Rozman in Žarko Lazarevič (ur.), *Razvoj turizma v Sloveniji*. Ljubljana, 1996, str. 157–164.
- Repe, Božo, *Slovensko-italijanski odnosi 1914–1995 = Slovenian-Italian relations 1914–1995 = Slovenisch-italienische Beziehungen 1914–1995*: paper at the Symposium National identity and the regional co-operation Central Europe and Japan/prispevek s simpozija Narodna identiteta in regionalno sodelovanje med Srednjo Evropo in Japonsko, Mariánské Lázně, 5.–9. november 1996. Mariánské Lázně: Institut za srednjeevropsko kulturo in politiko = Institute for Centraleuropean Culture and Politics = Institut für Mitteleuropäische Kultur und Politik, 1996. (<http://wff1.ff.uni-lj.si/oddelki/zgodovin/wwwrepe/20th/The%20attitude%20of%20Slovenian%20authorities.pdf>)
- Repe, Božo, »Tihotapijo vse, razen ptičjega mleka«: vpliv nakupovalnega turizma na kulturne spremembe in način življenja v Sloveniji po drugi svetovni vojni. *Zgodovina za vse* 5 (2), 1998, str. 90–96.
- Repe, Božo, *Odnos slovenskih oblasti in tiska do nakupovanja v Avstriji in Italiji / The attitude of Slovenian authorities and the press towards shopping in Austria and Italy*. Prispevek za projekt Kultura z mejami: nakupovalni turizem in potujoči predmeti v povojni Srednji Evropi / Paper for the project Culture with frontiers: shopping tourism and travelling objects in post-war Central Europe. Budimpešta, 1998. (<http://wff1.ff.uni-lj.si/oddelki/zgodovin/wwwrepe/20th/The%20attitude%20of%20Slovenian%20authorities.pdf>)
- Repe, Božo, Confini aperti e stile di vita in Slovenia dopo la seconda guerra mondiale. *Qualestoria Anno* 27 (1), 1999, str. 215–229.
- Repe, Božo, Podobe iz življenja Slovencev v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni. *Zgodovina v šoli* 8 (3–4), 2000, str. 18–26.

- Repe, Božo, Vpliv zahodnih držav na domači sceni. Jasna Fischer et al. (ur.), *Jugoslavija v hladni vojni*. Ljubljana; Toronto, 2004, str. 367–373.
- Repe, Božo, Les Slovenes et la question des frontieres européennes. Gilles Pécout (ur.), *Penser les frontieres de l'Europe du XIXe au XXIe siecle: élargissement et union: approches historiques*. Paris, 2004, str. 341–346.
- Repe, Božo, Spremembe v socialni, nacionalni strukturi slovenske družbe in načinu življenja kot posledica druge svetovne vojne. Zdenko Čepič (ur.), *1945 - prelom s preteklostjo: zgodovina srednjeevropskih držav ob koncu druge svetovne vojne*. Ljubljana, 2008, str. 195–212.
- Repe, Božo, Italian-Yugoslav border after the Second World War - crossing, shopping, smuggling. Ana Peraica (ur.), *Smuggling anthologies reader*. Rijeka, 2015, str. 165–169, 321–323.

Summary

Božo Repe

The Italian-Yugoslav Border after World War II: Crossing the Border, Shopping, Tourism, Smuggling

Crossing the border, doing one's shopping abroad, and travelling had a significant impact on Slovenes' lifestyle in the post-war decades. The answer to the question whether this improved their sense of quality cuts both ways. The country's openness certainly impacted the domestic production and trade that strove to match western standards. Shopping abroad exerted additional pressure on politics that was – up to a certain point – forced to comply with consumers' wishes and act accordingly. It has to be mentioned that shopping was – particularly in the 1950s and in the first half of the 1960s – limited due to the low standard of living. In time, a specific consumer ritual established itself, a shopping fever, to which succumbed the majority of Slovenes (and even more Yugoslavs). A typical feature of this type of attitude was that people did not buy merely items that they truly needed. When abroad, they had to “seize the opportunity” to make the journey “worthy of their time and money”, thus purchasing everything that they could lay their hands on. Shopping tourism is merely one of the factors that shaped the specific post-war socialist consumer mentality in Slovenia. Its impact must be assessed in a broader context, alongside films, music, television, mass motorization, the boom of foreign tourism in Slovenia, and the economic emigration. All of this led to the fact that Slovenes have been taking over western standards and patterns of behaviour, residential culture, dressing, and spending leisure time since the “liberal” 1960s. From the early 1970s onwards, for instance, the better-off already had international credit cards, including American Express. People took from socialism what was useful (free education, good health service, full-time employment); meanwhile, the ideology that pervaded political speeches, newspaper articles, and television news was regarded as a necessary evil. Hardly anyone took it seriously in the last two decades of the self-managing socialism. This was probably also due to the fact that critics of the regime as well as politicians and officials bumped into each other while shopping abroad.